



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2014

MEMORANDAMU

MARAGA: 70

Memorandum uyu u na masiatari a 7.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**TSHIBVELEDZWA TSHA A: PHUROSA**

- 1.1 - Vho ri lupfumo lu mavuni.
- Vho tutuwedza vhana vhavho uri vha tea u shuma (muthu u la tsha biko lawe) (2)
- 1.2 Vho vha vha tshi khu lwala lune vha nga fhira fhanu shangoni. (1)
- 1.3 Ndi wa uri vhatu arali vha tshila vha tshi shumesa vho ditika kha vhulimi vha fhedza vho wana zwivhuya. (2)
- 1.4 Mugwedi na Tshovhewaho vho kona u bveledzisa/alusa ndaka yavho ngeno Giliana o i fhaladza. (2)
- 1.5 Uri vhana vha Vho-Ndalammbi vho vha vha sa shumi vha tshi ditika nga zwine khotsi avho vha vha nazwo. (2)
- 1.6 C. A si vhana vha mufu. (1)
- 1.7 A vho ngo farwa zwavhudi nga Vho-Ndalammbi nge vha si vha fhe ifa zwa ita uri vha kondolele tshikolo naho zwi tshi khou konda vha fhedza vho bvelela. (2)
- 1.8 U ima na sia la vhulimi ngauri ndi hone vhune ha nakisa muthu ha ita uri a vhe na zwivhuya. (2)
- 1.9 Ndi mbuno, ngauri wa lima wa rengisa u a wana tshelede (lupfumo). (2)
- 1.10 Ndi ha u takala ngauri ndo kona u wana ndila ya u dibveledza vhutshiloni nga u shumesa siani la vhulimi (Na zwiinwe zwi pfulaho). (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

- 1.11 Ndi a kona u pfesesa uri zwivhuya zwi wanala mavuni nge muthu a shumesa. (2)
- 1.12 Hezwi zwi amba uri muthu a lima u a kona u pfuma nga zwo kaniwaho masimuni/mavuni. Zwino tshifanyiso tshi sumbedza mbeu/mavhele o nonaho a bvaho masimuni/mavuni; hezwi ndi 'lupfumo' kha mulimi. (2)
- 1.13 Nala idzi dzi sumbedza dzi dza mushumi wa biko, hu vhone phone na mahodzhane zwandani zwi sumbedzaho mushumi a dinekedzaho kha mushumo wawe wa vhulimi. (2)

1.14 Ndi ha u takala/fushea, u vhonala o fara mavhele/mbeu nga ndila ya u tou tongisa khaṅo mbuya. (2)

1.15 Tshi sumbedza khuwelelo/thuthuwedzo uri vhatu vha takutshedze vha shume/lime. (1)

TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

1.16 Vhuvhili hazwo zwi tutuwedza u shumesa uri u kone u wana zwivhuya. U lima zwiliṅwa zwo fhambanaho (TSHIBVELEDZWA TSHA A), kana u zwala mbeu na u lima zwino (TSHIBVELEDZWA TSHA B), zwothe zwi na mbuelo matshelo vhutshiloni hashu/zwi ita uri vhatu vha wane zwivhuya matshelo. (3)

TḐHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**TSHIBVELEDZWA TSHA C: PHUROSА****ADENDAMU YA SAMARI**

NOMBORO	MBUNO	U KHOUTHА
1.	Vhabebi vha tea u ṭalutshedza ṭhohoyatshikolo arali vhana vhavho vha zwipondwa.	'Vhabebi vhenevho vha tea u vha na nungo dza u vhudza ṭhohoyatshikolo uri vha pfesese nga ha vhagudi vha tambudzaho vhaṅwe.'
2.	Khorondanguli i tea u divhadzwa na u dzhenelela kha ndingedzo dza u vhuisa mikhwa .	'Yeneyi khorondauli ndi yone ine ya tea u dzudzanya muṭa wayo uri vhaṅwe vhagudi vha dzhene tshikolo vho tsireledzea.'
3.	Vhabebi vha tea u pfana na u fara miṭangano nga ha vhuḡifari ha vhana.	'Vhabebi vha tea u vhumbana vha vha tshithu tshithihi miṭanganoni naho ya nga farwa vhusiku ine vha amba nga thaidzo dza vhagudi zwikoloni.'
4.	Kha hu ṭutuwedzwe vhagudi uri vha vhudze vhagudisi nga ha vhagudi vhane vha khou tambudza vhaṅwe.	'Vhagudi vha tea u ṭutuwedzwa uri vha vhudze vhagudisi nga ha vhagudi vhane vha khou vha dina.'
5.	Hu vhe na mbekanyamushumo dzine vhagudi vha tou ṭana nyimele iyi nga u tou tamba.	'Vha fanela u ita mbekanyamushumo dzine vhagudi vhone vhaṅwe vha tou dzi tamba.'
6.	Mugudi a tambudzwaho u tea u zwi amba na u diṭanganedza.	'Arali ni mugudi ni tshi khou tambudziwa ni tea u bula na u diṭanganedza sa niwana muṅwe na muṅwe.'
7.	Mugudi na mugudiswa vha tea u vha na vhushaka havhudi.	'Sa mugudi ni tea u fhelisa dzithaidzo dzaṅu na mugudisi.'

Tsumbo ya phara.

Vhabebi vha tea u vha na nungo dza u ya ha ṭhohoyatshikolo vha na mbuno dzi pfeseseaho. Khorondauli i tea u divhadzwa nga ha vhana vha dinaho. Tshiṅwe hafhu vhabebi vha tea u vhumbana vha vha tshithu tshithihi. Vhagudi-vho na vhone vha tea u ṭutuwedzwa uri vha vhudze vhagudisi nga ha vhagudi vhane vha khou vha dina. Hu tea u vha na mbekanyamushumo dzine vhagudi vha tou tamba. Vhagudi vhane vha khou diniwa vha tea u amba na u diṭanganedza sa mugudi muṅwe na muṅwe. Mugudi a re na thaidzo na mugudisi u tea u fhelisa thaidzo dzawe.

Nḡila ya u maka manweledzo:

- Manweledzo o nekedzwaho e kha mbonalo/tshivhumbeo tsho khakheaho ngeno tshi tsho randelwaho kha Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka a a makiwa, hone-ha ha vha na ndatiso ya maraga nthihi.
 - Zwi tou vhofha uri vhalingiwa vha sumbedze tshivhalo tsha maipfi **nga nḡila i songo khakheaho.**
 - Kha vha avhele maraga nga nḡila i tevhelaho:
 - Maraga dza 7 ndi dza mbuno (Mbuno inwe na inwe maraga nthihi).
 - Maraga 3 ndi dza luambo. Maraga dza luambo dzi avhelwe nga nḡila i tevhelaho:
 - Maraga nthihi musi ho bulwa mbuno 1 – 3 dzi re dzone.
 - Maraga mbili musi ho bulwa mbuno 4 – 5 dzi re dzone.
 - Maraga tharu musi ho bulwa mbuno dza 6 –7 dzi re dzone.
- Zwavhudi vhuḡi maraga dza luambo dzi songo fhira mbuno dzo newaho.
 Kha vha tuse maraga nthihi kha maraga dzo avhelwaho mbuno na luambo arali tshivhalo tsha maipfi tshi songo sumbedzwa, kana maipfi o vhaliwa nga nḡila yo khakheaho.
- KHA VHA DZHIELE NZHELE:** Abriviesheni/pfufhifhadzo a dzo ngo fanela u shumiswa, fhedzi arali dzi hone kha samari, dzi fanela u vhaliwa sa tshivhalo tsha maipfi ane dza a imela.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENDA NA KUSHUMISELWE KWA LUAMBO**MBUDZISO 3****TSHIBVELEDZWA TSHA D: KHUNGEDZELO**

- 3.1 Hu khou kunguwedzwa ndeme ya sialala lashi/mitshino ya sialala/tshigombela, nz. (1)
- 3.2 'Vha a toda u gudiswa vhutsila ha u tshina tshigombela?' U itela u tuta dzangalelo la vhathu uri a vho ngo tewa u fhirwa nga vhutsila ha u tshina tshigombela/mitambo ya sialala. (2)
- 3.3 Kuambarele kwa vhatshini na kushelele kwa mulenzhe - zwo nwalwa nga fonto yo swifhadziwaho u itela nyombedzelo/khwathisedzo. (3)
- 3.4 Fonto khulwane: u kunga/u tuta dzangalelo.
Fonto thuku: u fhuredzela. (2)
- 3.5 '*U anetshelwa ndi u dziiwa!*' u itela u tute wedza vhavhali uri muthu a tou ya a divhonele nga ene mune/a dzhenelele ene mune kha vhugudi hovhu. (2)

[10]**MBUDZISO 4****TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI**

- 4.1 Ndi zwikolobulasini/mikhukhuni ya doroboni, ri pfa nga mukalaha a tamaho u humela hayani Venda/ hu vhonala mikhukhu ine kanzhi i wanala vhuponi ha zwikolobulasi zwa doroboni. (2)
- 4.2 Kha khathuni hu khou vhonala tshidzulo tsha bunga na bodo ya madi. (2)
- 4.3 B/vha ri ho fhela miwaha ya fumiyahe vho lindela ndu. (1)
- 4.4 Ndi ha u sa takala ngauri a vha khou fhatelwa ndu ya RDP ngeno hu kale vhe henefho/vho tungufhala/vha khou gungula/vhilaela, nz. (1)
- 4.5 Vha nga ya ha mukhanselara wa vhuponi vhune vha dzula khaho/kana u isa mbilaelo dzavho ho teaho.
(KANA zwiwevho zwi pfallaho). (2)
- 4.6 Hu kha di vha na u shaedza vhukuma ha ndisedzo ya tshumelo zwitshavhani, nga maanda izwo zwo shayaho/zwi re vhuponi ha mahayani. (2)

[10]

MBUDZISO 5**TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА**

- 5.1 Lifanyisi: I dzulela u shanduka *sa luaviavi* – milaedza i ṭolou shanduka sa luaviavi lu tshi shandukisa mivhala yalwo tshifhinga tshoṭhe. (2)
- 5.2 Dzulela: Maṭodzi u *dzulela* u rwa vhaṅwe vhana. (2)
- 5.3 Ṇwananyana: mutshila-nyana. (1)
- 5.4 Ṭhohoyatshikolo vho vhonwa nga vhaṅwe vhagudi. (1)
- 5.5 Vhakololo >vhana vha musanda. (2)
- 5.6 Maṭhoho o vhudzisa uri/arali u sa shuma zwi a/tshi dina ṭhohoyatshikolo. (2)

[10]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUṬE: 70